

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 16.

Lördagen den 18 April

1874.

Läroverksfrågor.

Om det till den förändring i den högsta läroverksstyrelsen som inträffade om våren 1870, när då varande chefen för ecklesiastikdepartementet erhöll nådig befallning att inlemna sin afskedsansökan, fans något annat skäl än suveränens personliga önskan att utbyta en äldre rådgifvare mot en yngre, så skulle det väl hafva varit att söka uti den riksdagens skrifvelse hvori, under åtskilliga anmärkningar om befarad öfveranstängning och andra missförhållanden inom skolverket, framställes en underdånig anhållan att läroverkens angelägenheter skulle blifva underkastade en omfattande undersökning. För den tillträdande ecklesiastikministern var det utan tvifvel en lycka att få börja utöfningen af sin embetsbefattning med tillsättandet af en komité; under den långa tid som måste förflyta innan de komiterade blifvit färdige med sitt arbete hade han sjelf god lägenhet att sätta sig in i sin nya befattning, och då den angelägenhet som kunde hafva motiverat ombytet var för ett eller flere år satt under komitébehandling, var hans egen embetsutöfning i och med det samma nästan fredad för all granskning. Om det samvetsgranna sätt hvarpå komiterade utförde sitt uppdrag hafva vi haft tillfälle att göra, såsom vi hoppas, full rättvisa, ehuru vi icke kunde godkänna det till hvilket komitén hade kommit. Om det förslag till ordnande af elementarläroverken som hr ecklesiastikministern vid förra riksdagen afgaf, icke på grund af

det utlåtande hvars upphofsmän han sjelf hade utvalt, utan *i strid mot* sjelfva de hufvudgrunder på hvilka denna handling var bygd, är det icke vår afsigt att denna gång yttra oss, sedan riksdagen i sin skrifvelse af den 24 maj förlidet år afgifvit sin officiella kritik, strängare genom hvad som icke säges än genom hvad som i ord uttalas. Man hade trott att regeringen skulle betänka sig två gånger, innan den utan eforatens hörande utfärdade en författning af så genomgripande beskaffenhet, men denna missräkning undanröjdes genom trontalet vid riksdagens slut, hvori tillkännagafs att skolfrågans lösning var omedelbart för handen, och det dröjde icke många dagar derefter, innan hr ecklesiastikministern var färdig med sitt beslut. Hvilket inflytande denna djerfva handling kommer att utöfva på den högre bildningen i landet är ännu för tidigt att afgöra: måtte den icke blifva så förstörande som odlingens vänner, och, om vi icke äro orätt underrättade, flertalet af lärarne sjelfva, i allmänhet befara! Det är möjligt att den så mycket öfverklagade öfveranstängningen skäligen undanröjdes, och att skolstudierna i någon mon fortskyndas, utan att de studerande derigenom förlora all utväg att nödtorftligen hjälpa sig fram genom en akademisk embetsexamen, men det är knappast möjligt att icke den högre humanistiska bildningen skall i någon grad blifva lidande, och att särskildt de klassiska studierna skola blifva ytterligare skjutna

åt sidan. Dock, sådan är ju hvad man kallar tidsandan eller den allmänna meningen: om hr ecklesiastikministerns anseende hos lärdomsidkarne och vetenskapsmännen är medelmättigt, har han utvecklat en betydande skicklighet i att göra sig vänner af denna orätta mammon som »representerar det svenska folket», och dessa vänner bära honom också på sina händer. Det kommer kanske en tid då den svenska allmogen, efter exemplet af sina norska grannar, öppet förklarar krig mot det *hedniska* latinväsendet och häfdar landstingens rätt att taga den högsta bildningens angelägenheter i sina händer; då skola de veta hvem som är deras man och tacksamt för honom uppslä dörren till sina evinnerliga hyddor.

Den humanistiska bildningens intressen hafva genom den nya skolförfattningen icke blifvit allt för väl tillgodosedda; något sämre är det fallet med den reala. Med den vind som nu blåser från ofvan är det egentligen ett slags odling som är gynnad, nemligen den nationalt-poetiska — klämtandet med stora fosterländska fraser har aldrig varit högljuddare. För en sådan tankeriktning är det helt naturligt att de tekniska kunskapsarterna sakna förnuftighet: antingen begripas de icke, eller fins det ett slags skunt begrepp, enligt hvilket de endast leda till materialism. Hos det mindre jordbrukets representanter, som för det närvarande beherska Andra kammaren, kan det icke förutsättas mycket sinne för en högre odling: de vilja ha prester och andra embetsmän för godt pris, en kort och billig studietid för sina egna söner när de egna sig åt dessa stånd, och det antika »hednaväsendet» är för deras fromhet en afsky, hvilken skickligt påfläktad, såsom hittills skett, kan uträtta stora saker. Icke heller kunna de väntas hafva något lifligare intresse för industriens behof af uppfostran; industrien bor ju mest i städerna, och det är en lång väg att räkna ut huru mycket landtbrukarens förnödenheter fördras derigenom att de tekniska yrkena hållas på en låg ståndpunkt. Deremot faller det lätt i ögonen, att den undervisning som meddelas åt få lärjungar är dyrare än den som gifves åt många, och i detta afseende har hr ecklesiastikministern visat sig såsom en genomdrifven aritmetiker, då han ville ta bort de båda öfversta tvååriga realklasserna från alla fullständiga elementarläroverk utom fyra, nemligen i Örebro, Göte-

borg, Malmö och Karlskrona. Detta tyckte dock till och med Andra kammaren gick för långt.

Att dömma efter hr ecklesiastikministerns yttrande i kamrarna, synes han betrakta den reala och tekniska undervisningen såsom ett nödvändigt ondt, eller ett slags syndafall från den tomma spekulationens dimmiga höjder. I synnerhet visade sig hans föreställningar om sammanhanget mellan förkunskaper och tillämpningsbildning särdeles grumliga. Blott en sak hade han riktigt klart för sig, att måttet af dessa förkunskaper borde inskränkas, ty derpå kunde man spara ihop pengar, och när hans närmaste företrädare i embetet visade honom omöjligheten af att med treåriga realkurser skaffa eleverna de kunskaper som erfordrades för inträde vid den högsta tillämpningsskolan, var hans svar lätt funnet, att i det fallet finge tillämpningsskolorna göra åt sig och beskedligt nedsätta sina fordringar efter måttet af hvad som komme att bestås från elementarläroverket. Han förklarade rent ut att den fråga som här förelåg var om *pengar*, och om riksdagen hade lust att kasta ut mycket pengar, så vore det riksdagens ensak — han tvådde sina händer. I den kungliga propositionen till denna riksdag angående ny anordning af rikets elementarläroverk har också regeringen på det sättet besvarat förra riksdagens anhållan »att k. m. t. täcktes för näst sammanträdande riksdag framlägga förslag om inrättande af högre realklasser vid ett så stort antal af rikets elementarläroverk att den reala bildningens behof derigenom må kunna anses behörigen tillgodosedt», att en öfverbyggnad af realklasser skulle komma att ega rum vid sju ytterligare läroverk utom de fyra ofvannämnda, hvarförutom tre ensamt på reala linien fullständiga läroverk skulle komma att finnas, nemligen i Stockholm, Vestervik och Sundsvall. Men vid alla dessa läroverk skulle realkursen endast blifva treårig, hvarigenom hr ecklesiastikministern synes vilja förklara, att tillämpningsundervisningen, med hvilken han dock lyckligtvis icke har något att beställa, skall göra åt sig.

För öfrigt är denna nådiga proposition endast ett stort räknestycke, med en massa af siffror, som statsutskottet får taga om händer. Några frågor om undervisning förekomma icke i denna urkund, som mycket väl kunde vara emanerad från ett simpelt räkenskapskontor, enär den endast angår upprät-

tande af stater och arvodesfördelningar. På sin höjd kan statsutskottet komma i tillfälle att pröfva behovet af lärarekrafter vid de särskilda läroverken, på grund af de statistiska upplysningar om lärjungefrekvensen vid hvar och ett af dem hvilka utskottet väl finner utvägar att förskaffa sig, och gifva sin hyllning åt den aritmetiska symmetrien i dessa lönetabeller med aftagande sifferbelopp, som gruppera sig så vackert från de fullständiga anstalterna med konsistoriel tjänstgöring, hvilka kosta rdr 44,500, ned till de lägre elementarläroverken i tre klasser, som stå der i en lång rad med den anspråkslösare gradbeteckningen rdr 6,900. Då det icke är vår afsigt att här inlåta oss på granskningen af lönefrågorna, anse vi oss nu endast böra nämna, att k. m:t gjort nådigt afseende på riksdagens underdåniga anhållan om förslag till löneförbättring för rikets elementarlärare.

Den revision af det svenska elementarläroverket som 1870 års riksdag begärde har burit sin frukt. Om den är söt eller sur må riksdagen själf afgöra; kanske är det en vinterfrukt, som ligger till sig. Emellertid har man fått hvad man velat, det vill säga efter en något grym tolkning af ordalydelsen, afslutning efter tredje och femte klasserna, indragning af realliniens högre afdelning, och öfver hufvud den högre uppfostrans ställande på amortering.

Men hvad som är säkert är att riksdagen icke fått hvad den efter all anledning dunkelt åtrådde, om den också icke ville eller kunde rätt uttala det, nämligen undervisningsverk som bibringa medborgerlig uppfostran. Riksdagen trodde sig kanske hafva erhållit en utväg härtill i den nyssnämnda klassafslutningen och de lägre elementarläroverken med fem eller tre klasser, af hvilka den kungliga propositionen innehåller 23 af det förra slaget och 18 af det senare samt derut öfver ett som skall tills vidare förblifva tvåklassigt. Läroverkskomitén hade, såsom man erinrar sig, uppgjort ett förslag att förvandla de små läroverken till ett slags borgareskolor, under det föga anslående och äfven missledande namnet *pedagogier*. Förslaget hade sina stora fel, i synnerhet beträffande den del af dessa anstalter som skulle stå i sammanhang med de högre läroverken och på visst sätt tjena till att tillgodogöra öfverskottet af deras lärarekraft; vi tilläto oss yttra, att de under denna form

skulle hafva blifvit föga annat än ett slags andliga strykklaser eller förnämre trasskolor, ämnade att upptaga sådana klenare anlag som redan vid första försöket kunde anses dömda till misslyckande, och sådana i timlig mening torftigare utrustade ynglingar för hvilka den egentliga lärdomsvägen skulle blifva för dyr och besvärlig. Men grundtanken var utan tvifvel riktig, och till och med dessa klassiskt lärde män, som ansågo latinet så saliggörande att det borde begagnas såsom ett andligt ryktverktyg äfven för dem som aldrig ämnade läsa en latinsk bok, hade en dunkel insigt derom att det finnes talrika medborgareklasser som behöfva en annan art af bildning än den hvilken meddelas å ena sidan i folkskolorna och å den andra i elementarläroverket, icke såsom något mer eller något mindre, utan såsom något olikartadt. Medvetandet om ett sådant behof kommer utan tvifvel att arbeta sig upp till allt större tydlighet. Hittills har man nöjt sig med att anvisa en stump af den lärda skolan, den lägsta och minst tillfredsställande, såsom öfningsfält åt framtida medborgerliga idrotter. Att inse detta misstag är kanske för ögonblicket hufvudpunkten i hela läroverksreformen.

I början af detta år förekom i Lunds Veckoblad en artikelserie, »Om bildningens kraf i vår tid», hvaraf vi i ett föregående nummer lemnade ett utdrag. Det uppkastades deribland annat den frågan: hvar får vår medelklass sin uppfostran? I andra länder, t. ex. i vårt grannland Danmark, finnas dugliga borgareskolor, der den blifvande köpmannen, fabrikanten, handverkaren eller landtbrukaren kan inhemta icke blott det mått af allmänt medborgerligt vetande han behöfver för den ställning i samhället han tänker intaga, utan äfven grundläggningen till de yrkesinsigter han har af nöden för att skaffa sig sin utkomst. I Sverige får medelklassen ingen sådan skoluppfostran. Folkskolan meddelar elementen af läsning, skrifning och räkning, i de större städerna åtskilligt mer, men på sina ställen på landet också något mindre. En fortsättning af folkskolan, som kunde leda den vetgirigare ungdomen till att på lediga stunder förvärfva ytterligare kunskaper, finnes beklagligtvis icke; aristokratien af bondeståndet begagnar icke utan nytta de nyinrättade folkhögskolorna, i de landskap der de finnas, men dessa anstalter äro otillgängliga för den egentliga arbetsklassen redan deri-

genom att elevens hela tid är upptagen under flere månader, samt derutöfver äfven genom sina höga skolafgifter. I städerna är det nästan ännu värre bestäldt, ty här tillkomma frestelser som på landet äro jemförelsevis okända. På några ställen finnas söndags- och aftonskolor, der den unge arbetaren eller yrkeslärlingen kan komplettera sin folkskolebildning och kanske derutöfver inhenta några tekniska insigter, men något rätt sammanhang kan det aldrig blifva i denna uppfostran, som endast får stjåla till sig en eller ett par timmar efter det ansträngande dagarbetet. Föräldrar i en så pass god ekonomisk ställning, att de kunna undvara sina barns arbete närmast före och efter konfirurationsåldern, tillgripa då vanligen elementarläroverkets lägsta klasser, för att gifva dem litet ytterligare hyfsning, och för att på något ställe göra af dem. Här få de göra början med åtskilligt som de sedermera aldrig kunna fortsätta, men åtskilligt annat, hvars inhemtande för deras framtid vore af största nytta, få de icke lära, ehuru det är en grundregel för all uppfostran, att om man, för inhemtandet af kunskaper med hvilka man ingen ting kan företaga, försummat att skaffa sig sådana som man oundgängligen behöfver, så har man endast förspilt en dyrbar tid. Det var riksdagens mening att fylla denna brist genom de s. k. afslutningarna efter tredje och femte klasserna i elementarläroverket, och denna afsigt har hr ecklesiastikministern gått i vårt tycke alldeles förberedvilligt till mötes. Dessa kursafslutningar stå der på papperet och torde komma att få så mycket mindre verklighet, ju mer ett elementarläroverks styrelse och lärare lägga vikt på att läroverket skall lösa sin egentliga uppgift, som är att lägga den förberedande grunden för en högre undervisning. Om någon företager sig att bygga ett hus i flere våningar, men dervid har i sigte att, i fall tillgångarna icke sträcka sig längre än till bottenvåningen, lägga taket öfver den och uppgifva det öfriga, så är han både en dålig byggmästare och en dålig ekonom, ty med de medel han förspilt på en storartad grundläggning hade han kunnat både uppföra och inreda en vacker och komfortabel boning, ehuru af mindre omfång. Ett läroverk med verkliga kursafslutningar liknar insekten, hos hvilken hvarje af de stora kroppsdelen utgör ett helt för sig, med utseendet af tre på hvarandra ställda säckar; man kan

tänka sig en ännu ytterligare säck stäld ofvanpå de andra, och kanske derofvanpå ännu en påse, men det hela står osäkert, och på mindre än den tid som en dylik uppstapling behöfver skulle en vacker och reslig organism hafva kunnat utbildas sig, med godt utrymme för vidare utveckling och full säkerhet för sitt blifvande bestånd.

Den lägre elementarskolan har således ett dubbelt ändamål att uppfylla, dels att utgöra det lägsta trappsteget i den högre undervisningens skala, dels att utgöra en medborgarskola för dem som icke kunna gå längre: hon skall således på en gång vara både öppen och sluten. Det senare har blifvit eller borde åtminstone blifva hufvudändamålet, ty det ojemförligt största antalet lärjungar i en tre- eller femklassig skola består af sådana som aldrig komma upp i något fullständigt elementarläroverk, men derföre att detta möjligen blir händelsen med ett ringa fåtal, kan icke flertalet få det slags undervisning som de bäst behöfde och kunde bruka. Meningen med dessa skolors inrangering såsom lägre klasser af elementarläroverket, betraktadt som ett helt, är naturligtvis vacker och menniskoöfskande: föräldrarna kunna på detta sätt längre behålla barnen i sin närhet och familjens välgörande inflytande således bevaras. Men denna välgärning är mera ett sken än en verklighet, ty dessa läroverk ligga ju endast i de minsta städer och köpingar, der ett högst inskränkt antal föräldrar kan draga nytta af dem, och de af dessa som på något vis förmå skicka gerna genast från början barnen ifrån sig till det fullständiga läroverket, för att slippa krånglet och obehaget af framtida ombyte. När den omgifvande landsbygden, t. o. m. den allra närmaste, sakna dessa skolor all betydelse, ty med våra tiders lättade kommunikationer gör en mils afstånd eller tio mils afstånd ingen åtskilnad, och föräldrarna välja derföre hellre först än sist den skola der sönerna kunna göra hela sin uppfostran, hvartill de hafva flere skäl, i det att de större städer der de fullständiga läroverken äro anlagda vanligen erbjuda lämpligare tillfällen för inackordering, bättre läkarevård och andra fördelar, som mer än uppväga de längre resorna. När man i den kungliga propositionen finner rdr 225,000 beräknade för 18 femklassiga läroverk och rdr 160,200 för 23 stycken treklassingar, så vill man nog undra, om icke dessa penningar skulle kunna bättre användas, i fall dessa skolor finge helt

och hållet bortkasta pretentionen att vara lärdomsskolor med 15 till 20 lärjungar, för att i stället egna sig åt en blygsammare uppfostran af hundra- eller tusental. Enligt den kungliga propositionen skulle staten utgifva rdr 425,400 för till sammans 13 läroverk, fullständiga på båda linierna, samt rdr 441,400 för 18 fullständiga latinskolor. Oaktadt allt hvad man sagt till motsatsen, är det således ännu allt jemt den klassiska undervisningen som, ehuru ämnad för ett fåtal, drager de största kostnaderna.

Det har varit mycket stridt om den satsen, huru vida staten borde göra den högre skolundervisningen kostnadsfri eller icke, och hr ecklesiastikministern, som utan inskränkning förfäktar den förra grundsatsen, omtalade för sistlidet års kamrar, huru främlingar, som tagit kännedom om vårt skolväsende, börjat med att förundra sig öfver det kostnadsfria systemet men slutat med att beundra det. Äfven vi äro vänner af detta system, så långt det kan tillämpas, men vi befara att dess verklighet tillhör framfarna tider, och att våra dagar endast räddat det tomma skenet. Våra lärdomshäfder förvara många exempel på ynglingar i de torftigaste vilkor som arbetat sig fram till statens högsta värdigheter, och på en tid då lefnadskostnaden var nästan ingen, samt uppehållet vans på vägar som man nu mera knappast känner, kunde detta ske väsentligen derigenom att sjelfva undervisningen var kostnadsfri. Detta system har nu faktiskt upphört, ty skolafigifter påläggas till icke så ringa belopp, visserligen med dispens för de medellösa, men i alla fall är afgiften regel. En långt drygare beskattning är emellertid anskaffandet af de onödigt många och i synnerhet onödigt ofta ombytta läroböckerna, hvilka icke ens de fattigaste kunna undvara; för föräldrar i små vilkor är denna pålaga en verklig vexation. Men värst är i alla fall lefnadskostnaden, d. v. s. utgifterna för föda, husrum, ved och ljus samt kläder. Förr drog sig den fattige skolynglingen fram med matsäck, matdagar och en utrustning i öfrigt hvilken redan skolans yttre ordningsstadgar göra omöjlig: han kan icke i läroverks-palatsets höga salar visa sig i arbetsdräkten från sin provins, kan icke för det hembete som han har att utföra bo på inqvartering bland tjenstfolk eller arbetsfolk, och hans tid är så fullständigt tagen i anspråk af skolan, att han svärigen kan genom eget arbete bidra till sitt uppehälle. I jemförelse med utgif-

terna för böcker och lefnadskostnader blir äfven en hög skolafgift temligen obetydlig, och det är en ren humbug att i vårt land längre tala om en högre uppfostran som kostnadsfritt står öppen för alla.

Men hvad är i detta afseende statens skyldighet? Enligt vår tanke är ingen stat nu mera rik nog till att skänka en högre uppfostran åt hvem som helst som begär den; inga läroverk räcka till att upptaga hela mängden af de lärjungar som tillströmma, och man må inrätta så många parallellklasser som helst, så skall man ändå finna att det behöfves flere. Detta äliggande för läroverken att i oändlighet utsvälla är outhärdligt, och hr ecklesiastikministern sjelf har erkänt att det måste upphöra, ehuru det medel han för detta ändamål tänkt sig efter vår tanke är odugligt. Men staten har icke och kan icke hafva någon pligt att meddela högre undervisning gratis åt obegränsade massor; den gör nog, om den tillser att undervisningstillfällen finnas och med sitt exempel uppmuntrar deras inrättande. Orimligheten af en motsatt pretention inses lätt af de sifferuppgifter som vi nyss ofvanföre meddelat: af den million som är föreslagen att utgå till de högre elementarläroverken upptagas de nio tiondedelarne för den lärda skolans behof, och knappast den återstående tiondedelen kan sägas afsedd för realundervisningen, hvilken dock är den som skulle sökas af det stora flertalet. I flere af de större städerna, der likväl fullständiga läroverk finnas, uppstå också privatskolor, hvilka besökas nästan lika talrikt som statens, och detta förhållande måste väl bevisa att de föräldrar som sända sina barn till dessa enskilda anstalter dermed frukäna staten från sådana kommunistiska uppfostringspretentioner. Men hvad staten kan göra för att uppmuntra och stödja den enskilda företagsamheten bör den icke försumma; ett sådant steg har blifvit taget genom medgifvandet åt dessa skolor att anställa egna mogenhetspröfningar inför statens censorer, och flere andra steg stå på dagordningen, såsom inrymmande åt deras lärare af kompetens och lönetur, om de öfvergå till statens skolor o. s. v. Det har äfven blifvit ifrågasatt att staten åt erkänt goda enskilda läroverk skulle kunna gifva årliga understöd, mot vilkor af kostnadsfri eller billigare undervisning för flere eller färre lärjungar. Vi anse denna tanke väl förtjent af öfvervägande: ju mer staten uppmuntrar de enskilde att arbeta

för sig, dess lättare får samhället sina egna åligganden uppfyllda.

Detta gäller i synnerhet i afseende på den qvinliga undervisningen. Den sista ständsriksdagen hade gjort en underdånig hemställan att k. m:t måtte låta undersöka och utreda, i hvilken mån läroanstalter för qvinlig ungdom kunde anses ytterligare böra på det allmännas bekostnad upprättas, och en komité hade blifvit tillsatt, på grund af hvars utlåtande k. m:t hade till förra årets riksdag afgifvit förslag om inrättningen till en början af 4 treklassiga elementarskolor för qvinlig ungdom, som till samman skulle kosta rdr 20,000, och der undervisningen skulle meddelas gratis. Hr ecklesiastikministerns tro på förmågan af dessa läroverk, troget kopierade efter den gamla latinskolans mönster, om också utan latin, från hvilka eleverna skulle utgå vid tolf års ålder, att öppna nya inkomstkällor för kvinnorna samt derigenom rädda dem från prostitutionen och andra eländen, uttrycktes på ett sätt som var mera rörande än öfvertygande, och riksdagen förkastade propositionen men aflät på samma gång en skrivelse, med anhållan att k. m:t ville framlägga förslag i hvad mån och under hvilka vilkor staten må understödja af kommuner upprättade undervisningsanstalter för qvinlig ungdom, och i sammanhang dermed om vidtagande af de ytterligare åtgärder som kunna erfordras för bildande af lärarinnor. I följd af denna skrivelse har också k. m:t föreslagit riksdagen att bevilja ett förslaganslag å rdr 50,000 att användas till understöd åt tre-, fem- och åttaklassiga elementarskolor för flickor, då sådana af kommuner inrättas, jemte särskilda vilkor och bestämmelser, för hvilka vi här icke anse nödigt att redogöra.

Det var ett stort framsteg att staten denna gång viste ifrån sig skyldigheten att i afseende på lärd skolbildning ställa båda könen lika, och den frihet som blifvit kommunerna medgifven att inrätta dessa skolor med afseende på särskilda förhållanden kan blifva mycket välgörande, der kommunerna hafva förstånd och erfarenhet. Vi behöfva knappast tillägga att den nådiga propositionen inskränker sig till rena kamreraredetaljer och icke inlåter sig på undervisningens beskaffenhet eller de tillämnade läroverkens uppgift, och detta är rätt väl, ty i sjelfva namnet »elementarskola» ligger redan nog. Vi hafva intet behof att här uttala oss om det qvin-

liga könets bildbarhet och behof af bildning: vi känna föga fysiologisk skilnad mellan en qvinlig och en manlig hjerna, tro ovilkorligt på vettets och insigternas förmåga att förädla och försköna det menskliga lifvet utan allt afseende på kön, och hafva icke den ringaste förskräckelse för att flickor lära både latin, grekiska och exakta vetenskaper, när de dermed kunna göra någon nytta, eller åtminstone icke försumma något af hvad de behöfva lära för att vara menniskor och kvinnor. Men erfarenheten af det bottenlösa elände hvarti den ensidigt humanistiska eller s. k. lärda uppfostran försänkt och årligen försänker stora skaror af den manliga ungdomen har lärt oss att bäfva, när vi se välmenta men fåkunniga sträfvanden att jaga flertalet äfven af den qvinliga ungdomen i dessa misslyckade varrelsers fotspår. Vi helsa med tillfredsställelse hvarje nytt tillfälle som öppnas för kvinnor, *nemligen sådana som undantagsvis behöfva det*, att förvärfva sitt uppehälle såsom telegrafister, postmästare, räkenskapsförare eller idkare af sådana yrken som lämpa sig för deras kön, men så länge människoslägtet skall fortfara att finnas till och bebygga jorden, är det icke helsosamt att flertalet, eller ens ett större antal af kvinnor, egnar sig åt sådana sysselsättningar, derigenom undrande familjen och det husliga lifvet ett arbete af vida högre värde, icke blott i sedligt och intellektuelt, utan äfven — vi säga det rent ut — materielt och ekonomiskt afseende. Genom den till sin ytterlighet drifna arbetsfördelningen har den husliga sammanlefnaden förändrat natur, i det att husmödrarna blifvit befriade från en mängd släp och icke längre behöfva förse sig med lifsmedel för en sex eller åtta månaders belägring. Men om »husligheten» — vi tala här särskildt om städerna — genom denna lyckliga förändring skulle antaga gestalten af ett slags patentradt paradis, i hvilket hustrun, ett slags laglikmätig hetär, endast hade till förrättning att föda barn, befalla öfver tjänstefolket och vara angenäm för mannen, så vore vinsten visserligen mindre än ingen. Och mycket längre sträcker sig i sanning icke förmågan hos de qvinliga elementarskolor man vill hos oss införa att bringa qvinnan framåt i ställning och anseende. Vi tro lika mycket som någon på behofvet för kvinnorna af stegrad bildning, och detta särskildt med afseende på deras ställning i familjen, men vi tro mindre än någon på denna tomma och utlevade s. k.

humanistiska bildnings egenskap att lyfta och förädla. Dertill kommer en annan omständighet. Skola familjer kunna med det dagligen sjunkande penningvärdet skapas och upprätthållas af andra än rika eller med betydliga inkomster försedda personer, så måste husmodern blifva något annat än det hvar till en ensidig humanistisk skoluppföstran kan göra henne. Hon behöfver icke spinna och väfva familjens alla kläder, laga all dess mat och sopa alla dess rum, efter som det fins färdiga tygsorter till kläder, halfförädlade födoämnen för köket och arbetsbiträden att hyra för båda delarnes vidare beredande. Men husmodern både kan och bör lära sig att bedömma det enas och det andras egenskaper och värden, deras inflytelse på helsa och trefnad, deras varaktighet och de medel som fordras att bevara dem; hon borde kunna beräkna födoämnenas dietetiska verkningar, så att hon icke veckor igenom på sitt bord låter framsätta enbara proteinämnen eller enbara kolhydrat; hon borde icke vid de obetydligaste fall af illamående behöfva köpa läkarens biträde, och framför allt borde hon icke behöfva kasta sina barns sedliga och

intellektuella uppföstran på samhället. För att qualificera henne till en sådan högre huslighet, som med våra tidsförhållanden icke blott är en sedlig utan också en ekonomisk nödvändighet, behöfver den qvinliga ungdomen insigter af en vida högre ordning, än de vanliga pensionerna eller de tilltänkta elementarskolorna kunna erbjuda. Huru ofta hafva vi icke hört ädla och tänkande qvinnor, på hvilkas uppföstran ingen ting blifvit sparadt, skildra de trångmål och förlägenheter som hvarje timme mött dem i lifvet, när de blifvit satta i spetsen för ett stort och rikt hus! Det beundransvärda sunda förståndet hos svenska husmödrar både i lägre och högre lefnadsställning kommer oftast den redliga viljan till hjälp, och vi kunna endast förvåna oss öfver de i sanning lysande egenskaper man mången gång har tillfälle att se utvecklas af de qvinliga medlemmarne i stora och talrika landthushåll, allt detta icke i följd af uppföstran, utan i trots af uppföstran. Hvad skulle icke då riktigt goda och tidsenligt inrättade läroanstalter — blott icke »elementarskolor» — för qvinlig ungdom kunna åstadkomma?

David Livingstone.

Den fjortonde januari detta år telegraferades från österrikiska konsuln i Sanzibar till professor Petermann i Gotha följande: »Livingstone lemnade i början af augusti östra stranden af sjön Bemba, 11°30 sydlig latitud, 28 30 östlig longitud från Greenwich, för att öfver Unyamembe återvända till Sanzibar. På denna väg hade han två dagar igenom haft att vada genom floder och öfversvämmade marker, blef angripen af en svår dysenteri och dog efter några få dagar.» Den sorgliga underrättelsen har blifvit bekräftad från flere håll, så att, ehuru ofta falska uppgifter blifvit satta i omlopp om den berömda resandens frånfalle, finnes nu icke längre något tvifvel om dess verklighet.

Af alla de djerfva män som någonsin offrat krafter, helsa och lif på undersökningar af ännu obekanta delar af Afrika, hafva få om någon utträttat större saker än den skotske missionären David Livingstone. Han, den ensamme och obemedlade mannen, hade sig förbehållit att utforska det inre af nästan hela södra Afrika; hans resor i hittills obe-

kanta nejder sammanfattade sig slutligen i en kolossal vandring tvärs öfver hela världsdelen från haf till haf, och utmärkte sig genom ett mod, en uthållighet och en handlingskraft hvori få upptäcktsresande med honom kunnat mäta sig. Ehuru vi vid flere föregående tillfällen, och senast för ett år sedan med anledning af Henry Stanley's då nyss utkomna reseberättelse (n:o 15 s. 231), omnämnt några af Livingstone's färder under de sista åren, skola vi nu söka att i några få drag sammanfatta en bild af den store bortgångne och kasta en blick till baka på hvad han utträttat.

Livingstone var i full mening hvad engelsmännen kalla *a selfmade man*, som hade ingen annan än sig 'sjelf att tacka för hvad han var. Hans okufliga vilja och outtröttliga uthållighet i förvärfvandets af kunskaper bröto banan för hans utomordentliga framgångar och tilläto honom att äfven såsom vetenskapsman intaga en ställning vida högre än som var att vänta af hans ofullkomliga uppföstran. Det är icke första gången som Skotland, denna hårda och

karga bygd, som tvingar sina barn till ansträngd arbete och derigenom uppöfvar deras energi, intagit en hög plats i odlingens häfder. David Livingstone föddes 1817 i byn Blantyre nära Glasgow uti Lanarkshire, hvar-est hans fader var en fattig kryddkräm-are; han blef sedan diakonus vid en independent-kyrka i Hamilton, der han dog först 1846. Redan såsom tioårig gosse skickades David i en bomullsfabrik, för att efter sin lilla för-måga föröka husets knappa inkomster, men på samma gång han uppfylde denna ganska tunga pligt, fann den modige gossen medel att ar-beta på sin egen förkofran. Med en del af sin första veckolön köpte han sig en latinsk grammatika och lärde sig de första grunder-na af detta språk i en aftonskola, der un-dervisning meddelades från kl. 8—10 på af-tonen. Efter sin hemkomst satt han ända till öfver midnatt med sina lexor, och hans moder måste ofta vid denna sena timme taga ifrån honom hans böcker, ty kl. 6 om mor-gonen måste han åter vara på fabriken och der, med undantag af matstunderna, arbeta ända till aftonskolans början. Han lade sin bok på spinnmaskinen, för att begagna hvarje ledigt ögonblick till förvärfvande af kunska-per, utan att låta störa sig af bullret om-kring sig. Vid sexton års ålder hade han redan läst Horatius och Virgilius; han hade nu fått fast anställning i fabriken, men han beredde sig ledighet att under vintermånaderna i Glasgow studera grekiska och teologi, ty redan tidigt vaknade hos honom åtrån att såsom missionär gagna sina medmenniskor. Vid sidan af sina strängare studier läste han företrädesvis resebeskrifningar, som stegrade hans begär att sjelf se främmande länder; derjemte hade han en stark hog för alla slag af naturkunnighet. Hans fader, som synes hafva varit en trängsinnad puritan, såg oger-na att sonens studier sträckte sig utöfver uppbyggelseskrifter, men David hade tidigt fått i sitt hufvud att vetandet icke är oför-enligt med religionen, samt att en missionär icke kan undvara det för att väl uppfylla sina alliganden. Till en början hade han bestämt Kina såsom sin presterliga verknings-krets och studerade derföre på allvar medicin. En tid lär han hafva förfallit på astrologiska grublerier, men hans sunda praktiska sinne förde honom snart till baka till erfarenhets-kunskaperna, och han förvärfvade icke för-aktliga insigter i geologi, hvilka sedermera kommo honom väl till godo. Hjelp hade han

af ingen, men hans arbete i fabriken var väl betaldt, och han kunde under sommar-månaderna aflägga så mycket att han om vintern fick fortsätta sina älsklingsstudier. Sedan han aflagt medicinlicenciat- och kirur-giexamen, satte han sig i beröring med det londonska missionssällskapet, som hade mera frisinnade åsigtur än de andra missionsför-eningarna, och han skulle just inskeppa sig till Kina, då det s. k. opiekriget utbröt och gaf hans verksamhet för lifvet en helt annan riktning.

Under sexton års tid, från 1840 till 1856 lefde och verkade Livingstone på sydöstra kusten af Afrika såsom missionär och läkare, men framför allt såsom människovän, ty han var oförmögen att uppdelas sin verksamhet i yrkesfack, och han hade en lefvande tro på alla människoracers bildbarhet. Missionär i vanlig mening var han icke och vandrade hellre med bössan under armen än med bi-beln; hvar och en som medelbart eller ome-delbart arbetade för den menskliga odlingens utsträckning, vare sig såsom lärd, köpman, sjöfarande eller soldat, gälde inför honom såsom en vägrödjare för kristendomen, och det låg honom mera om hjertat att med den allmänna människokärlekens band omslingra de främmande ociviliserade folken än att prop-pa dem fulla med dogmatiska föreställningar. Med de folk hos hvilka han uppehöll sig de-lade han alla försakelser, arbetade oupphör-ligt på att vara dem nyttig i hvad han kun-de, och förvärfvade derigenom deras obegrän-sade förtroende, så att han af dem ansågs snarare såsom en välvillig fader än såsom en långväga främling. Han begagnade sitt inflytande för att afböja krig, och på samma gång han använde en del af sin tid till att utbreda kristendomen, tröttnade han aldrig att i praktiska angelägenheter föregå dem med sitt eget exempel: han undervisade dem i handverk och åkerbruk, bistod dem oegen-nyttigt i råd och dåd, tappert trotsande både de vilda höfdingarnes hat och det mördande klimatet. Livingstone lefde och dog i den fasta öfvertygelsen att kristendomen och civilisati-onen äro oskiljaktiga, så att ingendera kan fort-plantas utan den andra. Hans varma filan-tropiska sinne kom honom likväl att förbise den stora skillnaden i anlag och begåfning mellan jordens särskilda folkstammar, i följd hvaraf sjelfva religionen måste antaga en an-nan form hos negerne än hos européerne, och deraf förklaras äfven den ringa framgång

han hade i sin egentliga lefnadsuppgift, ty efter alla resandes samstämmiga vitnesbörd är det religiösa tillståndet hos de stammar bland hvilka han verkade icke särdeles anorlunda än det var för en mansålder sedan. Också har han icke varit skonad af sina landsmäns obliida omdömen, och det har icke fattats försök att kasta mörka skuggor på hans personliga karakter.

Såsom upptäcktsresande har Livingstone i alla händelser uppnått en storhet hvori ganska få kunna mäta sig med honom. De första närmare underrättelserna om hans företag och hvad han uträttat erhöi Europa genom hans i London 1857 utgifna *Missionary Travels and Researches in South Africa*, hvori han redogjorde för det viktigaste af hvad han under de närmast föregående sexton åren hade företagit sig. I brist på allmänt tillgängliga kartor är det svårt att gifva våra läsare någon tydlig föreställning om hans resor, men vi skola, så godt som det låter sig göra, försöka att åtminstone i allmänhet angifva deras riktning. Genast efter ankomsten till Goda Hoppsudden begaf han sig öfver Algoa-Bay, i sydöstra hörnet af Kaplandet, till Kuruman, den nordligaste missionsstationen i Kapkolonien, hvilken var honom af Londons-sällskapet anvisad till verkningsskrets. Här fann han före sig en landsman, Robert Moffat, som gjort sig högt förtjent om Betsuana-stammens kristianisering, och hvars dotter han sedermera tog till äkta. Hans första forskningsresa sträckte sig från betshuanernas område nordligt genom öknen Kalahari, vid hvars öfra ända han upptäckte sjön Ngami, belägen på 20° sydlig latitud och för oss svenskar väl bekant genom vår landsman C. J. Anderssons några år senare företagna resor. Derifrån återvände han till den af honom anlagda stationen Kolobeng och till Kapstaden, men endast för att rusta sig till större företag. Han trängde denna gång nordligt från Ngami genom riket Makalolo till Linyanti, eller Sekeletus Town, såsom det kallas på Anderssons karta, beläget nära 18:de breddgraden, gick derefter ned för Tshobifloden till en ort som kallas Sesheke, belägen vid floden Liamby, hvars lopp han derefter följde i riktning mot dess källa. Denna Liamby är ingen annan än Zambesifloden, ett namn som denna södra Afrikas största ström antager efter förening med Tshobi vid Sesheke; på sträckan uppåt mot Nariete och Lebonta bildar den en räcka af

katarakter, de s. k. Gonge-fallen. Livingstone följde dock på denna resa icke hufvudströmmen, som går åt nordost, utan afvek i nordvestlig riktning utefter den betydliga bifloden Liba, hvilken han följde till sjön Dilolo, belägen närmare tionde breddgraden. Härifrån vandrade han mot vester till Casange och lyckades derifrån framtränga till Loanda på Afrikas vestra kust, ett stycke söder om den stora Congoflodens utlopp. Här dröjde han dock endast en kort tid och återvände samma väg med några afvikelser, för hvilka vi icke anse nödvändigt att vidare redogöra, till Sesheke, hvarifrån han följde Zambesifloden ända till dess utlopp, förbi de storartade Victoria-vattenfallen, hvilka han upptäckte. Livingstone var den första europé för hvilken det lyckats att genomvandra hela den afrikanska kontinenten från vester till öster och genom utforskningen af Zambesiflodens lopp lösa ett viktigt geografiskt problem. År 1857 återvände han till England för att utgifva sin reseberättelse; på ångbåten som hemförde honom blef han tillfälligtvis bekant med den berömda bokförläggaren Murray, hvilken för första upplagan betalade honom 2,000 pund st. Sedan detta arbete var slutadt gjorde han anstalter för en ny resa till det inre af Afrika, som upptog ytterligare nio år.

Berättelsen om dessa årens forskningar och mödor nedlade han i ett nytt arbete, som 1865 utkom hos Murray i London under titel: *Narrative of an Expedition to the Zambesi and its Tributaries, and of the Discovery of the Lakes Shirwa and Nyassa 1858 — 1864*. Denna gång började han sin resa vid mynningen af Zambesifloden, för hvars utforskande han hade medfört en liten ångbåt, så konstruerad att den kunde söndertagas och inpackas ombord på den örlogsbrigg som på nytt förde honom till Afrika. Båtens namn var Ma-Robert, så uppkallad efter Mrs Livingstone, åt hvilken infödingarne efter sin sed hade gifvit denna benämning, efter hennes äldsta son, och som på denna resa var honom följaktig, till dess att hon dukade under för dess mödor; hon dog 1862 och ligger begrafven nära Zambesi's mynning. Livingstone följde floden uppföre, förbi det portugisiska nybygget Tete, ända till vattenfallen Kebra-Basa och vände sig derifrån åter i östlig riktning, träffade vid Shibisa på 16° latitud den stora Chirefloden, den mest betydande af Zambesi's bifloder,

samt trängde upp för dess lopp ända till dess källa, sjön Nyassa, hvilken han upptäckte den 16 september 1869. Härifrån återvände han till Tete och fortsatte ännu en gång i vestlig riktning sin färd ända till de förut omnämnda Victoria-fallen, åt hvilken underbara naturföreteelse han egnat en utförlig beskrifning, förtydligad genom praktfulla träsnitt. Floden har ofvanföre fallen en bredd af mer än 1,500 alnar, men försvinner på en gång i en djup ränna af föga mer än 100 alnars bredd, öfver hvilken höja sig otaliga vattenpelare, närmast liknande dem som uppstiga från de isländska geyserna. »Föreställ er», säger Livingstone, »omedelbart ofvanför Thamestunneln en rad af trädbevuxna kullar, som sträcka sig ända till Gravesend; antag vidare att den sumpiga nejd i hvilken London är belägen är ett basalt-lager, genomskuret i tunnelse riktning af en smal ravin af 40 engelska mils längd; tänk er nu hela Thames nedstörtande i djupet af klyften, der den fradgar och rasar i otaliga bukter på sin väg bland kullarne till venster, och ni har en ungefärlig föreställning om det öfvervältigande naturskådespel som mötte mina ögon i Afrika. Om man från högra flodstranden riktar blicken mot afgrunden, ser man ingen ting annat än ett tjockt moln, hvars hvita massa genomkorsas af glittrande regnbågar. Från molnet uppstiga ängpelare till 150 alnars höjd, vid hvilken vattenångan åter kondenserar sig och nedfaller i ett fint duggregn, som genomträngde mina kläder. På andra sidan om afgrunden reser sig en vägg af gröna träd, hvilkas toppar äro ständigt våta; från deras rötter utgå en mängd små bäckar, som utgjuta sitt vatten i den gapande afgrunden, men det når aldrig dit ned, ty det uppstigande vattendammet möter dessa små rämnilar och kastar dem åter upp i luften, för att å nyo låta dem nedfalla såsom dam och än vidare slungas mot höjden.»

Vi hafva hemtat denna lilla skildring ur den första reseberättelsen; Livingstone åter-såg fallen för andra gången den 9 augusti 1860. På infödingarnes språk kallas de *Mosi-oo-tunya* som ordagrant betyder »bullrande rök»; fordom kallades de Siongo eller Thongoué, hvilket vill säga regnbågarnes hem. Midt på den perpendikulära klippkanten, öfver hvilken floden störtar sig, är en liten ö, kallad Touba, ett namn som betyder båtar-nes sönderbrytare. Livingstone försökte denna gång att mäta fallets höjd med ett snöre,

vid hvars ända han hade fastgjort några blykolor; 310 fot hade utlöpt när sänket träf- fade en framskjutande klippkant, men ännu återstod efter ögonmätt minst 75 å 80 fot derifrån till vattenytan. Fallhöjden är så- ledes mer än dubbelt så stor som Niagara's, och intrycket skall vara öjemförligt mera gripande, såsom hans broder Charles Li- vingstone berättar, hvilken hade sett båda fal- len. Dänet af de nedstörtande vattenmas- sorna höres på en mils omkrets, och Mosi- oa-tunya utgör en källa till häpnad och för- vånning för hela befolkningen i detta vidsträckt område. På mer än 200 engelska mils af- stånd från Zambesi hörde Livingstone talas derom, och en af de första frågor som vid hans förra besök i trakten ställdes till honom var den, om det också i hans fädernesland fans dånande rök.

Man kan icke öppna dessa böcker utan att tusen öfverraskande drag falla i ögonen, och midt under sina svåraste pröfningar öfvergafs författaren aldrig af sin britiska humor. I syn- nerhet är han outtömlig på lustiga anmärk- ningar om kvinnorna. Omkring det nedre loppet af floden Shirwe bor ett vackert och rikt begäfvadt folk som kallas Manganjas; Livingstone anmärker att han bland dem ofta fann ansikten som på ett förvånande sätt erinrade honom om personer hvilka han känt i England. I fråga om etikett gifva manganja-damerna sina britiska systrar ingen ting efter, och de äro galna efter prydnader, ringar på alla fingrarne, tummen inbegripen, armband och benband af messingstråd, jern eller koppar, men den märkvärdigaste af de- ras prydnader är utan all fråga *pélélé* eller läppringen.

Med denna ovanliga prydnad förhåller sig på följande sätt. I den späda barndomen genomborras flickornas öfverläpp, helt nära näsväggen, och en liten träbit instickes i hå- let för att hålla det öppet. När särkanterna läkt sig borttages den och ersättes med en tjockare, hvilken oupphörligen ombytes, ända till dess att läppen blifvit tillräckligt tjock för att tillåta insättandet af en ring med två tums diameter, hos de rikare klasserna af elffenben eller tenn, hos de fattigare af bambu. Ingen kvinna vågar visa sig offent- ligt utan denna prydnad, så vida hon icke har sorg. Man kan föreställa sig hvilket behagligt inflytande på ansigtets skönhet ut- öfvas af denna läpp, som sträcker sig två tum utom näsan. När en gammal *pélélé-*

bärrinna ler, drages läpp och ring genom kindmusklerna uppåt ända till ögonbrynen, så att näsan synes innefattad af ringen, och de blottade tänderna visa den omsorg man haft att tillspetsa dem i likhet med katt- eller krokodiltänder. En gammal qvinna vid namn Shikanda Kadzé hade en läppring, som jemte läppen hängde långt nedanför hakan, men så var hon också en drottning och regentinna öfver 20,000 menniskor. Om någon frågar hvarföre de bära denna afskyvärda utmärkelse, svaras det enda ordet *kodi*. »det är så bruket». »Men hvarföre skola just qvinnorna hafva denna föga afundsvärda utmärkelse?» frågade Livingstone en gammal stamchef. »Naturligtvis för att göra sig vackra», svarade han, öfverraskad på det dumma spörsmålet: »en man har ju sitt skägg, men qvinnorna hafva intet; hvad skulle en qvinna vara utan pelélé? Ett djur med en mans mun men inga mustascher, ha ha ha.»

Modet, heter det på ett annat ställe, är i Sesheke och Linyanti icke mindre despotiskt än i Paris och London. Här skulle ingen dame, så vacker hon än vore, vilja att någon såge henne med urmodiga glasperlor. Qvinnorna i Makalolo, omkring Liamblyfloden, fann Livingstone mycket öfverlägsna alla dem han sett i Afrika; deras rika, ljusbruna hy ger ett drag af hög intelligens åt deras fina och välformade ansigten. De kläda sig med stor omsorg, i kort kjol och mantel, samt äro betäckta af prydnader. Den förnämsta damen i Sesheke bar på hvardera smalbenet 18 massiva kopparringar af en fingers tjocklek, tre närmast nedanom knäet, 19 metallringar på venstra armen, 8, dels af koppar dels af metall, på den högra, en stor elfbensring ofvanför hvardera armbågen, ett vackert halsband af perlor och en likadan gördel. Tyngden af alla dessa lysande smycken besvärar hennes gång och gör henne ondt, men modet fordrar så, och hon klagat icke. För att beringarne icke skola nöta häl på huden, äro de lägsta på insidan beklädda med små tyglappar.

Vi glömde nämna att Livingstone anträdde sin andra afrikanska resa såsom britisk konsul i Quillimane vid Zambesiflodens norra utlopp i Mozambique-kanalen, med uppdrag för honom att å nyo besöka de redan utforskade trakterna, för att fullständiga de då vunna resultatet, motarbete slafhandeln samt uppmuntra infödingarne till industriella sysselsättningar och landtbruk, särdeles till utvid-

gande af bomullsodlingen. Detta uppdrag förklarar hans många färder och återfärder, särdeles utefter Shire och andra af Zambesis bifloder, för att undersöka deras segelbarhet och de angränsande bygdernas lämplighet för knytande af handelsförbindelser. Hans expedition befans i praktiskt afseende misslyckad, då hvarken Zambesi eller Shire, eller Rovuma, som är en sjelfständig nordligare belägen flod, befunnos segelbara för större fartyg, hvarföre engelska regeringen fann sig nödsakad att uppgifva företaget, och Livingstone, såsom vi redan sett, 1864 återvände till England. Hans tjänster togos emellertid snart på nytt i anspråk, i anledning af den stora vigt som öppnandet af nya handelsförbindelser i dessa trakter hade för England, och särskildt med afseende på den bomullsbrist som var en följd af inbördeskriget i Nordamerika. Redan i mars 1865 utnämndes han derföre för andra gången till britisk konsul, denna gång för det inre af Afrika; om hösten samma år anträdde han sin tredje och sista afrikanska resa och landsteg i januari 1866 i Sanzibar.

Om denna sista färd hafva vi ännu högst ofullkomliga underrättelser: egentligen endast början och slutet äro oss bekanta; hvad som ligger der emellan är tills vidare endast känt af några få korta bref, som framkommit under det att säkert många utförligare gått förlorade.

Hvad man om de sista årens händelser inhämtat är i korthet följande. I mars 1866 begaf han sig i sydlig riktning ned åt Rovumafloren med ett litet följe af 30 personer, bland hvilka 7 befriade slafvar, 12 indiska sepoy-soldater och 9 johannaniter. Hans afsigt var då att tränga in i det obekanta inre af verldsdelen, och i detta ändamål rörde han sig vester ut på venstra flodstranden. Men ju längre han kom desto ovilligare blefvo hans följeslagare, öfver hvilka han nu mera tycktes hafva förlorat allt inflytande, och de fleste skilde sig från honom för att återvända till Sanzibar, der de för att ursäkta sitt eget förräderi uppgäfvo att Livingstone hade aflidit. Sepoyerne blefvo honom ännu någon tid trogne, men äfven de öfvergäfvo honom efter hand, och antalet af hans följeslagare blef allt mindre. I augusti 1866 hade det lyckats honom att uppnå höfdingen Mponda's rike, som ligger omkring norra delen af sjön Nyassa. Men här vägrade sjelfva hans liftjenare att längre följa honom, och han måste någon tid stanna hos den välvilliga stammen, till

dess att hans få återstående johanmaniter skulle bekväma sig att fortsätta färden. Efter någon hvila anträdde han också denna för att närmare undersöka Nyassa's öfre stränder, men här öfvergafs han äfven af de få johanmaniter som förblifvit honom trogne, under föregifvande att en af höfdingarne hade beslutit att misshandla och plundra alla resande som kommo i hans granskap. Anföraren för den lilla troppen gaf exemplet, och de öfrige följde det allt för beredvilligt. Efter återkomsten till sin hemort utspriddes äfven dessa män rykten om hans död, som hunno ända till Europa.

Men Livingstone var icke den man som lät afskräcka sig af sådana motgångar; i december 1866 hade han åter ett litet följe samlat och fortsatte med detta sin forskningsresa, denna gång i nordlig riktning från Nyassa uppåt Tanganyika-sjön. Han färdades på denna resa genom flere områden, Babisa, Babemba, Borunga och Londa, det sistnämnda regeradt af den älskvärde och efter Livingstone's skildring särdeles intelligente furst Kazembe. I denna stat stötte han på en ström, Chambezi, som på 10 à 11° sydlig bredd flyter från öster till vester, och som af portugiserne, förvillade af namnens likhet, ansågs vara den samma som Zambesi. Livingstone använde icke mindre än två år, ända till mars 1869, på att vederlägga detta misstag och försäkra sig om att de båda vattenen icke hafva något sammanhang, men han trodde sig åtminstone finna att Chambezi utgör Nilens hufvudåder, samt att denna mäktiga ström sålunda från 11° sydlig bredd genomlöper största delen af den afrikanska kontinenten, till en längd af 2,000 eng. eller nära 400 sv. mil.

I första häftet för förlidet år af tidskriften »Land och Folk» finnes en ganska omsorgsfullt utarbetad, ur *Unsere Zeit* hemtad uppsats, hvilken så utförligt redogör för denna del af Livingstone's undersökningar, att vi här kunna gå öfver dem i största korthet. Vi skola endast anmärka, att då författaren af denna artikel anser sig kunna vederlägga Livingstone's antagande att Chambezi med de floder den sammanbinder är den sydligaste Nilkällan med den invändningen att den egyptiska strömmens redan kända källsjö Albert Nyanza ligger omkring 700 fot högre än det af Livingstone upptäckta flodsystemet, så har han glömt att redan den grekiska traditionen åt Nilen anvisar två särskilda källor, en

östlig och en vestlig, belägna just på 10 eller 11 sydliga breddgraden, hvilka verkligen synas motsvara, Ptolemai Palus Orientalis Albert Nyanza eller Luta Nzigé, och Palus Occidentalis Chambezifloden med de sjöar den sammanbinder, Banguelo, Moero, Kamalondo och Okända sjön, hvars vidare lopp mot norden ännu icke blifvit utforskadt, men som alldeles icke behöfver stå i något sammanhang med Albertsjön. Sådan är åtminstone de franska geografernas åsigt, och mr Vivien de Saint-Martin delade ännu i början af detta år Livingstone's föreställning. Sedan dess har emellertid frågan fått ett annat utseende, och det har, i synnerhet genom dr Schweinfurths undersökningar, blifvit troligt att alla dessa vatten genom Congo- eller Zaire-floden utfalla i Atlantiska hafvet.

Det blir en tacksam uppgift för någon af de tre stora expeditioner, en tysk och två engelska, som, närmast i afsigt att uppsöka Livingstone, nyligen blifvit afsända till dessa trakter, att vidare följa det nya strömsystemet mot norden de 180 à 200 eng. mil hvilka på sin höjd skilja det från det redan kända Nil-området. Det tillkommer dem också att närmare utforska beskaffenheten af den vattendelare som skiljer de nya Livingstonska sjöarne från Tanganyika samt att undersöka, huru vida det verkligen är en sanning, hvad vi för icke länge sedan sett uppgifvas, att Tanganyika och Albertsjön stå i förbindelse genom en segelbar flod, hvars lopp åt den ena eller andra hållet beror på hvilkendera sjöns vattenstånd för tillfället är det högre. Stanley och Livingstone funno denna flod, som heter Russizi, immynna i Tanganyika, men detta berodde förmodligen derpå att sommarregnen då uppsvält denna sjös yta. Kanalen skall, ehuru med svårighet, vara segelbar. En annan vattendelare, som måste hafva en betydande höjd, skiljer Zambesi's öfre lopp från de nyupptäckta sjöarne. Då Livingstone på sin första afrikanska upptäcktsfärd befann sig vid Dilolo-sjön, visste han icke huru nära han var till det af honom senare upptäckta vattensystemet, som han antog vara Nilens vestra källor. Om detta vatten, såsom troligt är, går åt vester men icke åt norr, har man här den plateau från hvilken Afrikas tre största floder dela sig åt olika håll, Medelhafvet, Atlanten och Indiska hafvet.

Från sin sista afgörande upptäcktsfärd återkallades Livingstone äfven denna gång såsom förut af sina följeslagares vägran att gå vi-

dare, äfven som af brist på medel; han återvände derföre, trött och öfvergifven, till Ujiji, dit han ankom den 16 oktober 1871, tjugo dagar före Stanley. Huru dessa båda män tillbragte de få månader de hade att vara till samman, hafva vi i vår ofvan citerade artikel berättat. I mars 1872 skildes de åt, Stanley för att återvända till Europa, och Livingstone för att med stärkta krafter och förnyade hjälpmedel återtaga sina forskningar öfver Zambesi's öfre lopp. Ingen ting har blifvit oss bekant om dessa färder förr än dödsposten kom. Först inträffade i Sanzibar den underrättelsen att han afidit den 15 augusti 1873, men hvarken den britiska konsuln, dr Kirk, hans svåger, eller någon annan af de der befintliga myndigheterna trodde det — de hade så ofta blifvit bedragna. Till Europa kom den sorgliga underrättelsen först genom tyskar; senare ingick till den engelska utrikesministären ett från Englands generalkonsul i Aden den 27 januari detta år dateradt telegram; deri upplyses att den första berättelsen om Livingstone's död vunnit bekräftelse genom bref från löjtnant Cameron, hvilken anförde den ena af de engelska expeditioner som voro utsända för att uppsöka Livingstone. Detta bref var dateradt den 20 oktober i Unyamyembe, en ort som ligger ungefär halfväg mellan Sanzibar och Tanganyikasjön och är oss bekant genom Stanley's reseberättelse. Livingstone hade dött efter 14 dagars sjukdom i rödsot, kort efter sin afresa från sjön Bemba. Hvilket detta vatten är, känner man ännu icke med visshet, men både dess i det första österrikiska telegrammet angifna geografiska position och de i telegrammet från Aden angifna detaljerna gifva till känna att Bembe eller Bemba måste tillhöra Chambesystemet och är sannolikt ingen ting annat än Banguelo. Det säges nemligen i det senare, att sedan Livingstone förgäfvos försökt att på norra sidan komma öfver sjön, hade han vänt om och gått omkring den, hvarvid han måste sätta sig öfver Chambesi och andra ur honom (?) utströmmande floder, att han der-efter gått öfver Luapula, (hvilken flod sammanbinder Banguelo- och Moero-sjöarne) samt att han afidit i Lobiza, sedan han råkat in i ett kärr och måste tre hela timmar vada med vattnet upp till höfterna. Af hans folk hade 10 afidit, och de öfverlevande 79 befunno sig på väg till Unyamyembe. De hade uttagit inelfvorna ur liket samt preparerat det med salt och sprit, för att bättre förvara

det, och derefter en månad torkat det i solen, hvarefter det inlindades i bomullsdukar, instacks i en ihålig trädstam och sålunda bars likt en varupacke af infödingar, som icke anade att de hade en sådan börda. Livingstone's tjenare Chumas gick förut för att skaffa lifsmedel, på hvilka konvoyaen led stor brist. Cameron och hans följe hade lidit mycket af febrar och ögoninflammationer, men han hoppades det oaktadt kunna framträda till Tanganyika-sjön, förmodligen för att derifrån vidare fortsätta sina forskningar. Liket hemtades af ett engelskt örlogsfartyg i Sanzibar och har just i dessa dagar anländt till London, åtföljdt af Wainwright och ett par andra trogna negertjenare, åt hvilka Englands regering och folk bereder sig att erbjuda en national belöning. För stoftet af deras forna herre öppnar sig Westminster Abbey, detta ädla pantheon får det britiska folkets största söner.

Angående det öde som träffat Livingstone's dagböcker och öfriga litterära kvarlätenkap har Cameron, så vidt det är oss bekant, icke lemnat någon underrättelse. Låtom oss hoppas att de blifvit bevarade, och att de åtfölja sin författares dödliga kvarlevor; förlusten af dessa skatter skulle vara oerhörd, då de kostat ett fjerdedels sekels försakelsefulla arbete af ett slag som knappast två menniskor på en tid äro i stånd att utföra. Man talar om att vår tids menniskor sakna energi; Livingstone och så många andra Afrika-resande äro bevis på motsatsen. Livingstone var, oaktadt trängna ungdomsstudier, ingen lärd man, och han saknade till och med åtskilliga af de kunskaper som äro mest nödvändiga för en upptäcktsresande. Så erinra vi oss hvad han berättar, att när han ville mäta bredden af Zambesi ofvanför Victoriafallen, hade han glömt huru man för sådant ändamål använder sextanten, och det enda han mindes var att förrättningen var särdeles enkel; han måste derföre skicka några af sitt folk simmande med en tråd, men denna trasslade sig på vägen och afslets, så att mätningen blef ogjord. Men hvad som brast honom i exakta kunskaper ersatte han genom uppmärksamhet och skarpsinne, och hans ädla sinnelag sprider ett sken af intagande behag öfver den osmykade framställningen. Få litterära företeelser torde derföre afvaktas med spändare väntan än offentliggörandet af hans efterlemnade papper.

Blick på pressen.

Jönköpings Dagblad, som visst icke kan anses hysa någon fiendlighet mot konungens nu varande rådgifvare, yttrar i sitt nummer för den 13 denna månad följande.

»Det sväfvande tillstånd i hvilket ministerfrågan allt jemt befinner sig, i trots af den kraftansträngning medelst hvilken hr Adlercreutz' sak på sistone blifvit afgjord, har såsom bekant försatt ryktets alla tusen munnar i en mycket liflig verksamhet, och äfven inom vår aflägsna ort hör man sällan något samtal utageras, utan att mer eller mindre antagliga kandidater till den ledigblifna ministerposten uppställas eller förkastas. Vid ett föregående tillfälle hafva vi redan yttrat vår öfvertygelse att något ytterligare lappverk på den gamla byggnaden ej mera torde ifrågakomma, att en i det närmaste fullkomligt ny formation måste åstadkommas, och af allt hvad vi på offentlig och enskild väg kunnat inhemta rörande frågans närvarande ställning, synes ock en sådan utväg temligen viss, ehuru vi naturligtvis ej vilja förneka möjligheten af en provisionel omstufning af den nu varande rådkammaren. För ett par dagar sedan såg man uppgifvas att justitierådet Almqvist och grefve A. Posse skulle ingå i konseljen, den förre såsom justitie-, den senare såsom finansminister. Förmodligen gälde det ryktet en alldeles ny konselj, ty att det nu varande statsrådets medlemmar skulle kunna förmås att som embetsbröder samverka med den gamla landtmannachefen, hvilken bittrare och hänsynslösare än någon annan angripit de idéer(!) för hvilka detta statsråd kämpat, var väl i det närmaste otänkbart. Så vidt vi kunna dömma, torde snart den länge bebådade stunden förestå då en landtmannaministère öfvertager ledningen af fosterlandets angelägenheter. Naturligtvis kan man taga för gifvet, att de rustikala färgerna, åtminstone i början, icke komma att framstå i all möjlig bjert, och att betydliga element af Första kammarens opposition skola ingå i nya kombinationer. Men att andan i den samma dock i det hufvudsakliga skall mera motsvara de åsikter som lifva Andra kammarens majoritet och dess komitenter än dem som inom andra samhällsferer göra sig gällande, synes oss i hög grad antagligt. I sjelfva verket se vi ej någon synnerlig olägenhet i en sådan vändning. Vi tro allt jemt att den

närvarande situationen är helt enkelt ohållbar, och att ett ombyte af personer, vi hade så när sagt lika godt hvilket, är hvad som i främsta rummet behöfves. Att en blifvande konselj af den art vi nyss skildrat emellertid skulle, i någon betydligare mon än den nu varande, vara i stånd att föra våra stora sväfvande frågor till en tillfredsställande lösning, tillåta vi oss deremot att betvifla. Om vi skola vara uppriktige, tro vi till och med att ingen annan än tiden kan utföra detta värf, då motsatserna i sjelfva verket synas till den grad åtskilda att de svårigen på annat sätt låta sig sammanjemkas, och man icke kan antaga att kongl. maj:t vill nöja sig med en ur militärisk synpunkt otillfredsställande härordning. Men i alla händelser kan en ministèreförändring i den uppgifna riktningen hafva åtskilligt godt med sig, om ej i annat afseende deri, att krafter hvilka hittills hufvudsakligen pröfvat sig i det kritiska nu få tillfälle att försöka sig äfven inom politikens mera positiva områden samt sjelfva blifva pröfningens föremål, hvarigenom helt säkert en behöfelig mångsidighet och må hända äfven en mildare uppskattning af andra kapaciteter af dem kunna ernås. Den blinda tillit som nu utmärker en viss kammarmajoritet, när det gäller personer och åsikter hvilka smickra dess intressen, torde på det sättet i någon mon kunna minskas, och derigenom vårt parlamentariska lif, som stundtals antagit en nog passionerad prägel, utvecklas till ett lugnare och trefligare skaplynne.»

I *Östgöta Correspondenten*, som är på det hela ännu mindre ministèrefiendlig, heter det bland annat:

»Ministerkrisen är nu lyckligt och väl till ända, och tviflarne ha fått svart på hvitt på att det icke blott var fråga om en *strike*, såsom en del af dem påstod. Nu existerar det icke mer någon »ministère Adlercreutz», ty hr Adlercreutz har dragit sig till baka och som reträttplats fått sig anvisad landshöfdingeresidenset i Malmö. Det nu varande tillståndet torde dock kunna anses såsom ett interregnum eller som ett provisorium, hvars varaktighet icke blir synnerligen stor.»

Häruti kunna dock våra samtida misstaga sig. Den nu varande konseljen har åtminstone en förmåga, hvori den icke haft sin like, att för det gemensamma bästa uppföra

sina hufvudpersoner. Så skedde det om hösten 1871 med general Abelin, så nu med landshöfding Adlercreutz, och »varaktigheten» blir endast så mycket större, derigenom att vissa element utsöndras, i den mån de hinna att göra sig alldeles omöjliga. Detta kallas

solidaritet. Får man tro ryktena för dagen, sitter »ministären Adlercreutz» fastare än någonsin, och afvaktar endast riksdagens slut för att göra en storartad manifestation genom tillsättningen af presidentplatsen i kommerskollegium.

Strödda underrättelser.

En normans resa till Petersburg.

I den norska tidskriften »Tidstavler» förekommer en helt kort dagbok öfver en resa till Ryssland, som rektor H. Blom vid Fredrikshalls skola företog 1870. Vi meddela den helt och hållet, börjande med afdelningen

1. Arvika—Stockholm.

Den 23 maj afreste jag från Fredrikshall. Då jernbanan mellan Arvika och Karlstad ännu icke var färdig, och jag icke kunde få plats i den postdilignen som den gången uppehöll persontrafiken, kom jag ofrivilligt att förlänga min vistelse i den förstnämnda lilla staden. Jag fick emellertid en oväntad ersättning för mitt oväntade dröjsmål, ty på stadshuset, platsens hotell och kafé, samlade sig efter hand ett tjog personer, som alla voro mig fullkomligt obekanta, men som improviserade en sexa, till hvilken en härads- höfding S. och jag inbjödos. Hvem af oss denna ära egentligen tilltänktes vet jag icke rätt, men den stora mängden af de skålar som vid den samma proponerades gälde Norge och normannen. Den välvilliga stämningen för Norge och unionen uttalades så starkt, att man nästan måste tro att dessa vänliga män tänkte sig möjligheten af någon brist på ömsesidighet. I alla händelser kan jag endast med tacksamhet minnas det sätt hvar på jag blef emottagen.

Af mina intryck af Stockholm och dess omgifningar vill jag här endast nämna, att man kommer i en ganska egen och upplyft stämning, då man lever bland synbara minnen af en storartad historia. Det svenska folket har, såsom jag hoppas, deri ett utmärkt skydd mot den grofva materialismen, som så lätt får öfverhand i små stater. Det torde blifva en af unionens frukter för vårt fädernesland, att den håller oss uppe öfver den niveau under hvilken vi annars måste sjunka. Norges ärorika tid faller så många århundraden till baka, att minnena icke lefva samma lif hos vårt folk som den svenska historiens hos

svenskarne, och de hafva icke heller hos oss fått samma synbara tillvaro. Det bör derfor erkännas icke blott såsom något ärofullt utan något nödvändigt, när vår uppvaknande sjelfständighetskänsla efter hand åter upprättar våra få minnesmärken och uppreser nya öfver män eller bedrifter som förtjena att ihogkommas. Men Sveriges historia hafva vi icke.

I följd af vår statsminister hr Sibberns utsökta artighet fick jag tillfälle att en hel timmes tid samtala med den af nu lefvande svenskar som gjort sitt land den största nytan, och hvilken jag helst önskade att träffa. Jag menar naturligtvis friherre De Geer, hvilken samma afton som jag skulle afresa från Stockholm hade tillkännagifvit sig skola tillbringa en timme hos h. exc., som, för att begagna ett betecknande uttryck, icke visste huru väl han ville mig. Det gick mig här såsom ofta till förene, att min vistelse i Finnmarken tillvann mig en uppmärksamhet på hvilken min person eljest icke kunnat göra anspråk. Friherren samtalade med mig nästan hela tiden om Finnmarken och lapptrafiken der uppe; han gaf mig genast intrycket af lugn och bestämdhet, och, jag kan tillägga det, af ett enkelt och rättframt väsende. Det är troligen få af Europas nu varande statsmän som utfört en så svår bedrift som friherre De Geer. Det är också intet tvifvel derom att han äfven såsom talare på riksdagen måste hafva de stora egenskaper han ådagalagt såsom tänkare och statsman. I dessa dagar var han just i begrepp att frånträda sin ställning såsom det svenska statsrådets ledare, och han måste hafva haft mycket att tänka på. Jag kunde derför rätt väl undra på att han kunde och ville använda en hel timme på samtal med en tillfällig resande öfver ett ämne hvilket, så vidt jag vet, då icke var af brännande beskaffenhet, så att de upplysningar jag helt oförberedd var i tillfälle att meddela knappast kunde vara af någon synnerlig vigt. Han var en uppmärksam

åhörare. Den fullkomliga frihet från ceremonialitet med hvilken han samtalade skulle jag hafva tillskrifvit hans holländska härkomst, om jag icke längre fram hade funnit alldeles det samma hos en af hans landsmän, som nu står i spetsen för unionens utrikes angelägenheter, general O. Björnstjerna. Båda dessa män väcka i sin omgivning en förunderlig känsla af trygghet och tillit: att det är gry i dem, det märker man genast.

2. *Dagmar. Resan till Finland.* Att finnen håller på sitt eget så länge han kan, är väl bekant, liksom att han fennomanien till trots håller sig så nära Norden som han kan. Dagmar är nemligen namnet på en af de fyra finska ångbåtar som besörja den regelbundna trafiken mellan Stockholm, Finland och Ryssland. Finnarne hafva genom valet af detta namn naturligtvis velat visa kejsarhuset en artighet, men väl till märkande valt det namn som i egenskap af nordisk prinsessa tillhör deras storfurstinna — i egenskap af ryska heter hon Maria. Fartyget är i alla fall stort och godt, beräknadt på den starka varutrafiken mellan Sveriges och Rysslands hufvudstäder; det är också väl inrättadt för ett icke obetydligt antal passagerare, samt för att hålla sig styft i det svåra väder och den hårda sjögång som ofta råder i detta farvatten. Chefen, Conradi, kapten i flottan och om vintern navigationslärare i Helsingfors, var en man af i ögonen fallande bildning. Det sällskap som medföljde från Stockholm, engelsmän, tyskar och svenskar af båda könen, af hvilka de fleste ämnade sig till den då pågående utställningen i S:t Petersburg, rörde sig med mycken lätthet, och man blef efter första frukosten lättare bekant med hvarandra än det i allmänhet sker på de norska ångbåtarna. Tyska och engelska kunde de alla till nödtorft, af hvilken nation de än voro. De tycktes emellertid redan från morgonen vänta på att få se den enda passagerare som först visade sig längre fram på dagen; det var en äldre rysk dam, utan någon annan yttre märkvärdighet än att hon var klädd i praktfulla pelsfodrade reskläder, under det att vi alla andra hjälpte oss med sommaröfverplagg, som knappast höllo morgonkylan ute. Jag hörde ett par passagerare vexla några franska ord med henne, men förundrade mig öfver den främmande fot på hvilken hon ensam stod till alla de öfriga. Längre fram fick jag bevis nog derpå att ryssen af svenskar och finnar räknas såsom specifik främ-

ling. Damen, som hade ett vänligt utseende, och som åtminstone en gång gjort resan utefter den finska kusten från sin fädernestad till Stockholm, hade nog märkt det, ty hon höll sig för sig sjelf. Mot min vana och min önskan höll jag mig också till baka, emedan jag icke kände ryssarne tillräckligt för att veta, huru vida de gerna tilltalas af personer som de icke känna. Hon försvann också snart helt och hållet i sin hytt. Jag läste just i de dagarne några klagomål från S:t Petersburg öfver att ryssarne på grannstationerna mellan Finland och Ryssland äro underkastade en tullvisitation af finska tullbetjenter som icke ville eller kunde tala ryska, en förrättning som, i sig sjelf sträng, blef dubbelt tryckande då parterna icke kunde medela sig med hvarandra. De ryska tidningskrifvarne yttrade att man i afseende på dessa vexationer kunde omvända det gamla ordspråket »ve de öfvervunne» och i stället säga »ve segervinnarne». Jag undrar icke det minsta öfver dessa klagomål, ty ryssen må vara hurudan han vill, så håller sig åtminstone finnen så långt ifrån honom som det utan uppenbar ohöflighet kan ske.

Längre fram erfor jag att den stora kejsarstadens innevånare åtminstone emellanåt åtnjuta en ännu mindre förekommande behandling i de delar af riket der de möta en helle eller halftysk nationalitet. En af mina ryska vänner beklagade sig öfver att han på en af jernbansstationerna nära Riga hade tillika med några af sina landsmän varit utsatt för både vrängvilja och öfvermod från den tysktalande tjenstepersonalens sida. I allmänhet trakasseras ryssarne af sina tyska landsmän, så ofta som det på något sätt kan ske. Detta är icke händelsen från finnarnes sida, hvilka endast hålla sig undan från onödig beröring med sina beherskare.

(Forts. n. g.)

Tryckfel. I N:o 15, s. 231, sp. 2 r. 21 står »trasveteranen», läs trasteveranen.

Innehåll:

	Sid.
Läroverksfrågor	241.
David L vingstone	247.
Blick på pressen	254.
Strödda underrättelser:	
En normans resa till Petersburg	255.